

**TAPAUSTUTKIMUS SUOMEA ÄIDINKIELENÄÄN
PUHUVAN LAPSEN ENSISANOJEN MERKITYKSISTÄ**

Jasmine Kaseva
Kandidaatintutkielma
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Jasmine Kaseva	
Työn nimi Tapaustutkimus suomea äidinkielenään puhuvan lapsen ensisanojen merkityksistä	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 18
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan suomea äidinkielenään puhuvan lapsen ensisanoja ja näiden sanojen tarkempia merkityksiä. Tarkoituksena on selvittää, millaisia ensisanoja tutkimuksen kohteena oleva lapsi tuottaa, millaisia merkityksiä lapsen käyttämillä yksittäisillä sanoilla ja ilmauksilla on ja missä tilanteissa sanat esiintyvät.</p> <p>Teoreettisena viitekehyksenä on sosiokulttuurinen teoria kielenoppimisesta sekä semantiikan teoria sanojen merkityksistä.</p> <p>Aineisto kerättiin äänittämällä, videoimalla ja päiväkirjamenetelmällä. Aineistonkeruu tapahtui lapsen luonnollisessa ympäristössä eli kotona, joka onkin lapsen pääasiallinen kielenomaksumisympäristö. Tutkimus on tyyliltään tapaustutkimus ja analyysimetodina käytetään aineistolähtöistä sisällönanalyysia.</p> <p>Tutkimustulokset osoittavat, että lapsi käyttää sanoja laajemmassa merkityksessä useissa tilanteissa. Suurimmalla osalla lapsen käyttämistä aktiivisen sanavaraston sanoista on useampi eri merkitys. Lapsen kyky hyödyntää sanoja vakiintunutta merkitystä laajemmin antaa lapselle paremmat työkalut jokapäiväiseen vuorovaikutukseen. Lapsen sanavaraston sanojen määrä pelkääntään ei anna kokonaiskuvaa lapsen vuorovaikutustaidoista, siksi sanojen merkitystä onkin tärkeää tutkia.</p>	
Asiasanat Ensikieli, kielenoppiminen, semantiikka, tapaustutkimus	

Säilytyspaikka

Jyväskylän yliopisto kieli- ja viestintätieteiden laitos

Muita tietoja

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	7
	2.1 Sosiokulttuurinen näkökulma kielenoppimiseen	7
	2.2 Semantiikka.....	8
	2.3 Käsitteet	8
3	AINEISTONKERUU- JA ANALYYSIMETODIT	10
	3.1 Tapaustutkimus lapsen kielenoppimisesta	10
	3.2 Aineistonkeruu	10
	3.3 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi.....	11
4	TUTKIMUSTULOKSET JA ANALYYSI.....	12
	4.1 Diskurssipartikkelit	14
	4.2 Eläinsanat	14
	4.3 Interjektiot	16
	4.4 Muut sanat	16
	LOPUKSI.....	17
	LÄHTEET.....	17

TAULUKOT

TAULUKKO 1 : Ensisanojen käyttö, merkitys ja muoto.....	12
---	----

1 JOHDANTO

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen suomea äidinkielenään puhuvan lapsen ensimmäisiä sanoja ja niiden merkityksiä. Ensisanat ovat lapsen kehityksen kannalta tärkeitä. Ne edistävät kommunikaatiota ja vuorovaikutusta lapsen ja tämän lähipiirissä olevien ihmisten välillä. Tutkimuskohteenani oleva lapsi on juuri puhumaan oppinut, joten verbaalinen kommunikaatio tutkimuksen alkaessa on vielä suhteellisen vähäistä ja suurin osa kommunikaatiosta tapahtuu elekielen avulla. Lapsi on kuitenkin omaksunut jo muutamia sanoja, jotka ovat joko selkeää suomen kieltä tai ymmärrettävissä suomen kielen jäljittelyksi, eivätkä pelkästään lapsen omaksi kieleksi.

Kielitaidon merkitys lapsen elämässä on suuri monesta eri syystä. Kielen osaaminen antaa lapselle mahdollisuuden tutustua ympäristöönsä, kertoa havainnoistaan ja oppia uutta. Puhuen avulla lapsi voi kertoa tunteistaan ja toimia vuorovaikutuksessa muiden kanssa. (Lyytinen 2014: 51.) Kielen kehitykseen tulisi kiinnittää huomiota heti varhaisessa vaiheessa ja tarjota tukea ennaltaehkäisevästi jo ennen mahdollisten haasteiden ilmestymistä. Jokaisen ihmisen yksilölliset piirteet ja ominaisuudet sekä varhainen kasvuympäristö vaikuttavat viestinnän sisältöihin, lähestymistapoihin, äänensävyihin ja ylipäätään kaikkeen vuorovaikutukseen. (Laakso 2011: 30.) Pahimmillaan kielen oppimisen vaikeudet saattavat vaikuttaa loppuelämän sosiaalisiin taitoihin kielteisellä tavalla. Ensikielen ja ensisanojen oppimisen tukeminen auttaa lasta myöhemmin myös muissa elämän osa-alueissa, kuin kielellisessä vuorovaikutuksessa. Varhaislapsuudessa opitut vuorovaikutustaidot ja vahva kielen osaaminen antavat lähtökohdat kaikenlaiseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja oppimiseen.

Varsinaiset tutkimuskysymyksetni ovat:

1. Millaisia ensisanoja tutkimuksen kohteena oleva lapsi tuottaa?
2. Millaisia merkityksiä lapsen käyttämillä yksittäisillä sanoilla ja ilmauksilla on?
3. Missä tilanteissa sanat esiintyvät?

Suomessa lapsen kielentutkimus on enimmäkseen keskittynyt tarkastelemaan lasten leksikon kehityksen laadullisia piirteitä siitä, minkälaisia sanoja lapsi ymmärtää ja tuottaa ja kuinka paljon näitä sanoja on. Fonologisen ja morfologisen kehityksen tutkimusta on tehty

jonkin verran ja tutkimusta varhaislapsuudessa esiintyvistä kielellisistä vaikeuksista. Ensikielen tutkimuksessa on tutkittu kielen rakenteita sekä kieliopillisia skeemoja (Nieminen & Suni 2009: 123). Suomessa tehdystä lapsen kielentutkimuksesta esimerkkinä on Jenny Niemelän tapaustudkimus *Nopeasti kieltä omaksuvan lapsen äänteellisestä kehityksestä* (Niemelä 2011). Tutkimusta suomen kielen ensisanojen merkityksistä ei ole juurikaan tehty. Laura Kanto sivuaa aihetta lyhyesti pro gradu -tutkielmassaan *Viittomakielisissä perheissä kasvavien kuulevien lasten kielellinen kehitys*.

Ensisanojen merkitysten tarkempi tutkiminen antaa paremman kuvan lapsen kommunikaation tasosta, kuin esimerkiksi pelkkien sanamäärien ja sanaluokkien tutkimus, jota on tehty jo paljon. Esimerkiksi suomalaisessa kielentutkimuksessa on osoitettu, että suomalaisten vanhempien arvioinnin mukaan heidän kaksivuotiaiden lastensa aktiivinen sanavarasto koostuu 0–595 sanasta, jonka keskiarvoksi laskettiin olevan 250 sanaa (Lyytinen 2014: 55). Yhdysvalloissa suuri enemmistö lapsen kielen tutkimuksesta on keskittynyt sanaluokkien, kuten substantiivien ja verbien (joskus myös adjektiivien) tutkimukseen (Tomasello 2003: 44). Tämänkaltaiset tutkimukset eivät kuitenkaan kerro kaikkea lapsen kielellisen ymmärtämisen ja vuorovaikutuksen tasosta. Yhdellä lapsen osaamalla sanalla voi olla monta eri merkitystä, joten hänen ymmärryksensä voi ulottua pidemmälle kuin vain yhden sanan osaamiseen, esimerkiksi lapsen käyttäessä jotakin tiettyä eläintä tarkoittavaa sanaa myös jostakin muusta eläimestä/eläimistä. Jos todetaan, että lapsi osaa 100 sanaa, jotka ovat pääosin substantiiveja, se ei kerro kokonaiskuvaa lapsen kielen osaamisesta. Alle kaksivuotiaiden lasten ymmärrys kielellisiin ilmauksiin on paljon suurempi kuin heidän kykynsä tuottaa sanoja osoittaa (Lyytinen 2014: 55).

Ymmärtääksemme lapsen kielen osaamista kokonaisvaltaisesti, meidän täytyy ymmärtää myös lapsen tarvetta käyttää sanoja laajemmassa merkityksessä. Tämän takia ensisanojen merkitysten tutkimukselle on tärkeä tehdä tilaa Suomessa.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Sosiokulttuurinen näkökulma kielenoppimiseen

Tutkimukseni sijoittuu kielen oppimisen ja erityisesti ensikielen oppimisen viitekehykseen. Tutkimuksen tarkempi rajausta on ensikielen sanojen merkityksessä. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys nojaa sosiokulttuuriseen näkökulmaan kielen oppimisesta. Sosiokulttuurista lähestymistapaa hyödynnetään paljon kielenoppimisen tutkimuksissa. Sosiokulttuurisen näkökulman mukaan kielen perusominaisuuksiin kuuluu kielen välittyminen sosiaalisen kanssakäymisen kautta. Kielen käyttäminen tapahtuu toisen yksilön tuella. (Nieminen & Suni 2009: 121.) Tutkimuksessa lapsen sanojen omaksuminen tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa yhdessä vanhemman kanssa ja toiminnallisuus, kuten leikkiminen ja kirjan lukeminen, ovat vahvasti mukana näissä oppimistilanteissa.

Lev Vygotski on yksi sosiokulttuurisen näkökulman ensimmäisiä laatijoita. Vygotskin mukaan yksi keskeisin asia lapsen kielen kehityksessä on jäljittely. Se onnistuu parhaiten tapahtuessaan vuorovaikutuksessa yhdessä jonkun kieltä osaavamman kanssa. Jäljittelyn kautta oppimisessa on kuitenkin otettava huomioon lapsen käynnissä oleva kehitysvaihe. (Vygotski 1982: 185.) Tässäkin tutkimuksessa huomaa, kuinka lapsi omaksuu sanoja vanhempiaan jäljitellen. Vanhempi saattaa toistaa sanan monta kertaa, jolloin lapsi harjoittelee sanan äänneasua ja lopulta omaksuu sanan. Tai vaihtoehtoisesti tarjoaa jotakin toista sanaa, joka joko muistuttaa vanhemman lausumaa sanaa tai sitten ei. Jäljittelyllä on kuitenkin iso osa tutkimuksenkin lapsen kielen oppimisen ja vuorovaikutuksen kannalta. Sekin kertoo lapsen kielellisten taitojen harjoittelusta, että lapsi ymmärtää oman sanavarastonsa rajat ja osaa kieltäytyä lausumasta liian vaikeaa sanaa tai vaihtoehtoisesti tarjoaa sanaa, joka kuuluu jo hänen sanavarastoonsa valmiiksi. Lapsi saattaa myös kyllästyä keskusteluun, jos häneltä vaaditaan jatkuvasti liian vaikeita sanoja. Tällöin hän saattaa ohjata vanhemman huomion muualle tai lähteä itse pois tilanteesta tekemään jotain mielekkäämpää.

Myös Fred Karlssonin mukaan oleellinen vaatimus lapsen kielen oppimiseen on sosiaalinen vuorovaikutus. Lapsi omaksuu äidinkielen eli ensikielen luonnollisesti, ilman varsinaista opettamista, kunhan hänelle annetaan mahdollisuus olla toisten ihmisten kanssa läheisessä vuorovaikutuksessa. Ensikielen opittuaan lapset käyttävät sitä arkitilanteissa yhteydenpitoon ja hahmottamaan omaa ympäristöään. (Karlsson 2015: 2.)

2.2 Semantiikka

Toinen teoreettinen tausta, johon pohjaan tutkielmani, on sanasemantiikan teoria sanojen merkityksistä. Hyödynnän sekä Kaija Kuirin että Heikki Kangasniemen teoksia.

Kielitieteen mukaan luonnolliset kielet koostuvat järjestelmistä eli systeemeistä. Muodollisia osajärjestelmiä ovat syntaksi, morfologia, leksikko ja fonologia. Näistä neljästä puhutaan kielellisinä muotoina. Merkitys eli semanttinen osajärjestelmä taas on kielellisen muodon vastapooli. Merkitys toteutuu yleensä muodollisen osajärjestelmän kautta. Merkitys on päätelmä puhetta vastaanottavan tulkintaprosessista. (Karlsson 2015: 15) Tässä tutkimuksessa sanojen merkitys toteutuu leksikon kautta ja merkitysten tulkinta on tutkijan vastuulla.

Oleellisinta sanan merkityksessä ei ole se, mitä merkitys varsinaisesti on, vaan se, että merkityksiä on olemassa paljon erilaisia (Kangasniemi 1997: 11).

Sanojen merkitykset ovat sosiaalisia normeja, jotka omaksumme jo lapsena (Kuiri 2012: 16). Merkitysentutkimuksen mukaan ihmisellä on yhtäaikaisesti tiedossa sanan merkitys, mutta myös kyky laajentaa merkitystä haluamaansa tarkoitukseen. Merkityksen laajentaminen valitaan siten, että se on viestintätilanteessa mahdollisimman lähellä tarkoitetta, joskin ei kuitenkaan täysin sopiva. (Kuiri 2012: 12.) Tutkimuksessa lapsi hyödyntää osaa osaamistaan sanoista eri merkityksissä, koska kokee niiden sopivan tarpeeksi hyvin sanan oikean merkityksen ulkopuolelle. Sanan ja tarkoitteen suhde on kolminapainen konseptualistisen näkökulman mukaan: merkitys, muoto ja tarkoite (Kuiri 2012: 16). Käytän tässä tutkimuksessa kuitenkin hieinan erilaista lähtökohtaa sanojen merkitystutkimukseen eli käsittelen lapsen sanoja tarkemmin käytön, merkityksen ja muodon näkökulmasta.

2.3 Käsitteet

Ensikieli on terminä rinnastettavissa äidinkieleen. Jokaisella ihmisellä on lähtökohtaisesti katsottuna äidinkieli. Käsite äidinkieli onkin vakiintunut termi suomen kielessä, mutta sen voi korvata sanalla ensimmäinen kieli tai ensikieli. (Pietilä & Lintunen 2014: 15.) Tässä tutkimuksessa käytän tästä eteenpäin käsitettä ensikieli, koska se korostaa sitä, että kyseessä on lapsen ensimmäinen opittu kieli ja ensimmäiset opitut sanat.

Hyponymia merkitsee sanojen välisiä hierarkkisia suhteita. *Hyponymilla* tarkoitetaan sanan alakäsitettä ja *hyperonyymilla* sanan yläkäsitettä. (Kangasniemi 1997: 57.) *Merkityskenttä* muodostuu sanojen merkityssuhteiden pohjalta (Kangasniemi 1997: 67).

Sana on käsitteenä hyvin laaja. Sanoilla on jokin merkitys tai sitten ne viittaavat puhujan tarkoittamaan merkitykseen. Sanat ovat käsitteitä ja ne voivat yksinään muodostaa lauseen. (Niitemaa 2014: 139.) Sana on lauseen ohella toinen kielitieteen olennainen rakennekäsite. Puhutut sanat koostuvat äänneistä, kun taas lauseet koostuvat sanoista. Yleispätevän määritelmän esittäminen sanasta on osoittautunut kielitieteelle miltei mahdottomaksi. (Karlsson 2015: 83.)

Tässä tutkimuksessa lasken sanoiksi kaikki sanat, joille lapsi on osoittanut selkeän merkityksen. Jätän pois sanat, joita lapsi käyttää ja jotka ovat selkeästi suomenkielisiä, mutta joiden merkitys jää epäselväksi. Jätän pois myös sellaiset sanat, joita lapsi käyttää pelkästään vanhemman esimerkistä toistamalla. Kaikki lapsen käyttämät sanat, joita käytän tässä tutkimuksessa, eivät ole täydellistä suomen kieltä, mutta niiden merkitys on kuitenkin johdonmukainen ja selkeä. Ensisanat ovat sanoja, joita lapsi omaksuu ensimmäisenä. Määrittelen käsitteen sana seuraavien kriteerien mukaan:

1. Sana muistuttaa lapsen ympärillä käytettyä puhuttua kieltä tai on selkeästi jäljitelmä ympärillä käytetystä puhutusta kielestä (usein suomen kielestä, yhden englanninkielisen sanajäljitelmän hyväksyin tutkimukseen mukaan)
2. Lapsella on ymmärrys sanan merkityksestä ja hän myös osoittaa sanalle selkeän merkityksen
3. Lapsi käyttää sanaa spontaanisti, eikä ainoastaan toistettuna eli sana kuuluu aktiiviseen sanavarastoon

Sanan ei kuitenkaan tarvitse olla muodoltaan täydellinen, kunhan sanan tarkoite tulee selkeästi ilmi ja lapsi käyttää sanaa johdonmukaisesti samankaltaisissa tilanteissa. Sanan ääntämisasun ei tarvitse olla joka kerta samanlainen, koska lapsen puheessa äänneasut varioivat.

3 AINEISTONKERUU- JA ANALYYSIMETODIT

3.1 Tapaustutkimus lapsen kielenoppimisesta

Tutkimukseni on tyyliltään tapaustutkimus ja perustuu aineistoon, jonka kerään seuraamalla tutkimuksen kohteena olevan lapsen puhetta viiden kuukauden ajan. Valitsin tutkimustavaksi tapaustutkimuksen, sillä se oli parhain tapa lähestyä tutkittavaa aihetta. Tapaustutkimuksen tavoitteena on tutkia yksittäistä tai useampaa tapausta. Päämääränä on tapauksen määrittely, analysointi ja ratkaisu. (Eriksson & Koistinen 2005: 4.) Tässä tutkimuksessa tutkimuksen kohteena on yksittäisen lapsen ensikielen sanat, joten tapaustutkimus sopii hyvin tutkimuksen toteuttamiseen. Tapaustutkimukselle on tyypillistä laadullisen aineiston käyttäminen. Sen lisäksi tapaustutkimukseen voidaan soveltaa erilaisia aineiston analyysimenetelmiä. (Eriksson & Koistinen 2005: 5.) Tutkimuksessa käyttämäni aineisto on laadullista ja lisäksi hyödynnän aineiston analyysissa aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Vaikka tutkimuksessani on aineistona yhden lapsen puhetta, se antaa silti hyvän lähtökohdan ensisanojen merkitysten tutkimukselle. Toisaalta, kun tutkijalla on mahdollisuus keskittyä yhteen lapseen, se voi antaa paremman kuvan yksittäisen lapsen osaamisesta kuin jos tutkimuksen kohteena olisi monta lasta, joille tutkijan huomio jakautuisi. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei olekaan pyrkiä tilastollisiin yleistyksiin, vaan antaa mahdollisimman tarkka kuva ja teoreettinen tulkinta tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä tai tapahtumasta (Tuomi & Sarajärvi 2009: 85).

Erityisesti tämänkaltaisessa tutkimuksessa, jossa tutkimuksen kohteena on lapsi, on tärkeää, että tutkija huolehtii tarkasti tutkimuksensa eettisestä puolesta. Vastuu tutkimuksen eettisyydestä ja hyvien tieteellisten käytäntöjen noudattamisesta on lähtökohtaisesti aina tutkimuksen tekijällä itsellään (Tuomi & Sarajärvi 2009: 133). Tämän tutkimuksen tekemiseen olen saanut luvan lapsen vanhemmilta. Lapsen nimeä tai henkilötietoja ei julkaista tämän tutkimuksen yhteydessä.

3.2 Aineistonkeruu

Olen kerännyt aineistoni noin 5 kuukauden ajalta. Lapsi oli tutkimuksen alkaessa 1 vuoden ja 6 kuukauden ikäinen. Lapsen puheenkehityksen taso vaihteli tuon 5 kuukauden aikana jonkin verran. Joinakin kausina puhetta tuli enemmän, mutta oli myös taantumakausia, jolloin lapsi ei tuottanut uusia sanoja, vaan turvautui enemmän omaan kieleen ja elekieleen. Koen kuitenkin, että viisi kuukautta oli sopiva ajanjakso materiaalin keräämiseen tämän ikäisellä ja kehitystasolla olevalla lapsella.

Tutkimus on tehty enimmäkseen lapsen kotona. Muutaman kerran tein huomioita lapsen kanssa ulkoillessa. Lapsella ei ole sisaruksia, joten kielen omaksumiseen ovat vaikuttaneet pääosin vuorovaikutus, joka on tapahtunut lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Kodin lisäksi

kielenoppimisympäristönä on toiminut päiväkotikieli, jonka lapsi on aloittanut ollessaan 1 vuoden ja 5 kuukauden ikäinen. Minulla ei ole kuitenkaan käsitystä, kuinka suurilta osin päiväkotikieli on vaikuttanut lapsen kielen kehitykseen, sillä olen kerännyt aineistoni ainoastaan lapsen kotioloissa. Olen kerännyt aineistoni videoimalla ja äänittämällä lapsen puhetta. Sen lisäksi olen tehnyt muistiinpanoja, sillä lapsen puhetta on vaikea ennakoita. Välillä äänityslaitteiden käyttö vei lapsen huomion puheesta, joten senkin takia muistiinpanojen kirjaaminen oli tarpeellista tutkimuksen kannalta.

Äänitteet ja videot ovat pituudeltaan puolesta minuutista muutamaan minuuttiin. Koska äänite- ja videointitilanteet olivat lyhyitä ja aineistonkeruu jatkui näissä tilanteissa muistiinpanoja tekemällä. Äänite- ja videomateriaalia kertyi yhteensä vain 2 tuntia 52 minuuttia. Aloitin aineiston keräämisen pelkäämällä äänittämällä, mutta jatkoin videoimalla, koska halusin saada tarkemman kuvan tilannekontekstista. Äänittäminen/videoiminen ajoitettiin tilanteisiin, joissa lapsi joko puhui valmiiksi tai kun puhetta voitiin ennakoita, esimerkiksi kirjaa lukiessa, jolloin lapsi innostui osoittamaan kirjassa näkyviä eläimiä ja lausumaan näiden nimiä. Joskus äänite/videointitilanteessa ei saanut lapsen puhetta tallennettua, mutta tallennuslaitteiden pois laittamisen jälkeen lapsi intoutuikin puhumaan. Näissä tilanteissa jatkoin aineiston keräämistä päiväkirjamenetelmällä.

Yksittäisten sanojen lisäksi olen kirjoittanut ylös tilanteet, joissa sanat on lausuttu ja mahdollisen tukena olleen elekielen. Olen lapselle entuudestaan tuttu, joten en usko, että läsnäolon vaikutti negatiivisesti puheen tuottamiseen. Kanssakäymisemme oli hyvin arkista ja tapahtui luonnollisissa olosuhteissa.

Varsinaisen aineistonkeruun jälkeen litteroin äänite- ja videoaineistot. Litteroinnin tarkkuus on puolikarkea. Sen jälkeen poimin litteroidusta aineistosta selkeitä sanoja, jotka luokitelen niiden merkityksen laajuuden mukaan.

3.3 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Analyysimetodinä käytän aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Sisällönanalyysia aineiston analyysissa voidaan käyttää esimerkiksi inhimillisen vuorovaikutuksen tutkimiseen (Tuomi & Sarajärvi 2009: 16).

Aineistolähtöisen analyysin tarkoituksena on luoda tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. Tutkimuksen tarkoitus ja tehtävänasettelu määrittävät sen, millaiset analyysiyksiköt valitaan. Keskeisimpänä ajatuksena on se, että analyysiyksiköt selviävät tutkimuksen myötä, eikä niitä ole sovittu etukäteen. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 95.) Tässä tutkimuksessa toteutuu Tuomen ja Sarajärven määritelmä aineistolähtöisestä analyysista, sillä tutkimuksen analyysiyksiköt (ensisanat ja niiden merkitykset) selvisivät vasta aineistonkeruun myötä.

Yksi tapa suorittaa aineistolähtöinen sisällönanalyysi on litteroida aineisto, jonka jälkeen se luokitellaan ja lopuksi kirjoitetaan yhteenveto (Tuomi & Sarajärvi 2009: 93). Tässä tutkimuksessa etenin edellä mainitulla tavalla: aineiston litteroimisen jälkeen luokittelin aineistosta lapsen spontaanisti käyttämät ensisanat ja tein niiden pohjalta analyysin ja yhteenvedon.

4 TUTKIMUSTULOKSET JA ANALYYSI

Seuraavaksi esittelen tutkimustulokset. Tutkimuksissa aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin liittyy usein aineiston luokittelu. Toisinaan analyysiin kuuluu luokiteltavan aineiston esittely taulukossa (Tuomi & Sarajärvi 2009: 93). Alla on tutkimustuloksista koottu taulukko, josta näkyy selkeämmin aineistosta poimimani ensisanat, tilanne, jossa lapsi käyttää sanoja, sanan merkitys, merkitysten määrä ja sanan muoto.

TAULUKKO 1 : Ensisanojen käyttö, merkitys ja muoto

Sana	Käyttötilanne	Tarkoite	Merkitykset	Muoto
A-ha-haa/I-ha-haa	Nähdessään esimerkiksi kirjassa / lastenohjelmassa hevosen, hirven tai aasin. Leikkiessään ratsastamista vanhemman sylissä / keppihevosella	Sana merkitsee lapselle hevosista/ratsastamista, lapsi kuitenkin laajentaa merkityksen myös nähdessään hirven tai aasin	Hevonen Hirvi Aasi Ratsastaminen	Onomatopoeettinen sana
Ankka	Nähdessään esimerkiksi ankan, kanan, lokin tai sorsan	Sana merkitsee lapselle kaikkia näkemiään lintuja	Ankka Kana Lokki Sorsa	Substantiivi perusmuodossa
Ba-bai / Bai-bai	Lähtiessä pois huoneesta / jomankumman vanhemman luota / vilkuttaessaan ohikulkijalle tai bussille	Sana merkitsee lapselle tervehdyksiä	Lähtiessä Saapuessa Vilkuttaessa	Interjektio
Bau / Mau	Nähdessään perheen lemmikkikissan tai kissan / koiran	Sana merkitsee lapselle yleensä perheen lemmikkikissaa, laajentaa merkityksen nähdessään kissoja tai koiria	Perheen lemmikkikissa Muut kissat Koirat	Onomatopoeettinen sana
He-hei / Hei-hei	Lähtiessä pois huoneesta / jomankumman vanhemman luota / vilkuttaessaan ohikulkijalle tai bussille	Sana merkitsee lapselle tervehdyksiä, käyttää samalla tavalla kuin Ba-bai / bai-bai-sanaa.	Lähtiessä Saapuessa Vilkuttaessa	Interjektio

Sana	Käyttötilanne	Tarkoite	Merkitykset	Muoto
Kenkä	Nähdessään minkä tahansa jalkineen	Sana merkitsee lapselle kaikkia jalkineita	Omat jalkineet Muiden jalkineet	Substantiivi perusmuodossa
Oho / ohhoh	Kun jokin putoaa vahingossa, kun lapsi tiputtaa esimerkiksi lelun tahallaan, kun lapsi näkee jotakin yllättävää	Sana merkitsee enimmäkseen yllätyksellisiä tilanteita, lapsi kuitenkin laajentaa sanan myös tilanteisiin, jossa tiputtaa esineitä tahallaan	Vahinko Tahallinen tilanne, jossa esine putoaa Yllättävä tilanne	Diskurssipartikkeli
Pallo / Pavvo	Nähdessään pallon (jalkapallo, koripallo, tennispallo, stressipallo), lumilohkareen, pääsiäismunan	Sana merkitsee enimmäkseen kaikkia lapsen näkemää palloja, lapsi laajentaa merkityksen myös ulkona oleviin tarpeeksi pyöreisiin lumilohkareisiin sekä pääsiäismuniin	Kaikenlaiset pallot Lumilohkareet Pääsiäismunat	Substantiivi perusmuodossa
Pupu	Nähdessään pupun. Nähdessään parvekkeella oravan	Sana merkitsee lapselle enimmäkseen pupuleluja tai pupujen kuvia. Laajentaa sanan merkitystä nähdessään oravan	Pupulelut Pupujen kuvat Orava	Substantiivi perusmuodossa
Vauva / vauvva	Nähdessään pienen lapsen tai vauvanuken	Sana merkitsee lapselle pientä lasta ja vauvanukkeja	Pieni lapsi Vauvanukke	Substantiivi perusmuodossa
Vau / vaau	Kun lapselle näytetään jotakin, esimerkiksi piirustusta, kun lapsi onnistuu jossakin, kun lapsi näkee jotakin mielenkiintoista, esimerkiksi työmaakoneen	Sana merkitsee lapselle kommentointia toisen toimintaan tai omaan toimintaan, onnistumisen osoittamista, jonkin vaikuttavan tai ei-arkisen näkemistä	Komentointi Onnistumisen osoittaminen Jonkin vaikuttavan / ei-arkisen osoittaminen	Diskurssipartikkeli

Aineistosta poimittuja sanoja ovat a-ha-haa/i-ha-haa, ankka, ba-bai / bai-bai, bau / mau, hei-hei / he-hei, kenkä, oho / ohhoh, pallo / pavvo, pupu, vau / vaau ja vauva /vauvva. Olen pyrkinyt kirjaamaan sanat ylös niiden ääntämisasussaan, tosin korvakuulon perusteella tämä voi olla toisinaan haasteellista. Osa sanoista varioi ja tällaisten sanojen kohdalla olen kirjannut sanan sen kaikissa ääntämisasuissa. Olen myös pyrkinyt erottelemaan aineistosta spontaanit ja imitoidut sanat keskenään ja aineistoon olen valinnut pelkästään spontaaneja sanoja. Lapsi saattaa lausua aineiston sanoja vanhempiaan matkimalla, mutta kaikki aineiston sanat ovat

sellaisia, joita lapsi käyttää myös omatoimisesti puheessaan. Vanhemman esimerkin mukaan toistaen tuotetuista sanoista ei ole mahdollista päätellä, ymmärtääkö lapsi myös sanojen merkityksen vai toistaako vain kuulemaansa äännejonoa. Tästä syystä olen valinnut pelkästään spontaaneja sanoja tutkimuksen analyysia varten.

Ensisanat voivat aluksi tarkoittaa vain tiettyä esinettä, esimerkiksi sana ”kuppi” voi tarkoittaa yhtä tiettyä kuppia, jota lapsi käyttää (Lyytinen 2014: 55). Mielenkiintoista on, että kaikilla tutkimuksessa esille tulleista sanoista on useampi kuin yksi merkitys. Esimerkiksi kenkä, voisi tarkoittaa lapsen eniten käyttämiä jalkineita, muttei muita jalkineita. Lapsi kuitenkin on antanut kaikille aineiston sanoille vakiintunutta merkitystä laajemman merkityksen, eikä hän käytä mitään aineiston sanaa tarkoittamaan pelkästään yksittäistä asiaa tai esinettä.

Lasten ensisanat koostuvat yleensä enimmäkseen substantiiveista (Savinainen-Makko-
nen & Kunnari 2015: 115). Tämänkin tutkimuksen ensisanat ovat pääosin substantiiveja, mutta esimerkiksi oho / ohhoh ja vau / vaau ovat diskurssipartikkeleita, ba-bai / bai-bai ja he-hei / hei-hei interjektioita eli huudahduspartikkeleita ja a-ha-haa / i-ha-haa ja bau / mau onomatopoeettisia sanoja. Kaikki sanat ovat perusmuotoisia, sillä tutkimuksen kohteena oleva lapsi ei vielä tässä vaiheessa osaa taivuttaa tai yhdistellä sanoja toisiinsa. Osa sanoista on onomatopoeettisia, kuten a-ha-haa / i-ha-haa ja bau / mau. Onomatopoeettiset sanat ovat erilaisia ääniä matkivia sanoja, esimerkiksi sana hau-hau on onomatopoeettinen sana, joka on vahvasti motivoitu eli ääneen perustuva sana (Karlsson 2015: 13). Hau-haun tapaan bau / mau on vahvasti motivoitu onomatopoeettinen sana.

4.1 Diskurssipartikkelit

Lapsen oppimat diskurssipartikkelit oho / ohhoh ja vau / vaau on omaksuttu vanhemman esimerkistä. Vanhemmat kuitenkin käyttävät sanaa ”oho” pelkästään, kun jokin yllättää tai tapahtuu vahingossa. Sana ”vau” on vanhempien käytössä, kun he kehuivat lasta. Lapsi käyttää molempia sanoja samoissa tilanteissa, kuin vanhemmat, mutta sen lisäksi hän käyttää sanaa oho / ohhoh myös silloin, kun hän itse tahallisesti pudottaa jotakin. Lapsi käyttää sanaa vau / vaau vanhemman mallin mukaisesti kehumiseen, esimerkiksi, kun vanhempi näyttää hänelle tekemäänsä piirustusta. Lapsi kuitenkin käyttää sanaa myös nähdessään jotakin vaikuttavaa, kuten työmaakoneen ja haluaa kiinnittää vanhemman huomion näkemäänsä. Lapsi yhdistää toisinaan sanaan vau / vaau käsien yhteen taputtamisen, jolloin sana on sidottuna elekieleen.

4.2 Eläinsanat

Aineistosta tulee esille useita eläimiä tarkoittavia sanoja: a-ha-haa / i-ha-haa, ankka, bau / mau ja pupu. Sanat a-ha-haa / i-ha-haa ovat onomatopoeettisia sanoja. Lapsi on lajitellut eläimet omiin luokkiinsa. Lapsen luokitteluperusteet liittyvät luultavasti ulkonäköpiirteisiin. Lapsella on kotona lemmikkikissa, joten kissan ulkonäköpiirteet ovat lapselle tutut. Kissa ja koira ovat

lapsen näkemissä kirjoissa ja palapelissä suunnilleen samankokoiset keskenään, kun taas hevonen, aasi ja hirvi ovat verrannollisesti katsoen suurempia. I-ha-haa / a-ha-haa saattaa merkitä lapselle suurta eläintä, kun taas ankka merkitsee lintua. Lapsen mielestä pupun ja oravan korvat ja kasvopiirteet saattavat muistuttavat toisiaan. Lapsen ymmärryksen tasolla jokin sana voi merkitä lapselle tiettyä käsitettä, esimerkiksi hau-hau voi tarkoittaa koiraa, mutta puhetta tuottaessa sanan merkitys laajenee edustamaan koko luokkaa, johon kyseinen käsite sisältyy (eläimet) (Lyytinen 2014: 55).

Kissan eli tässä tapauksessa bau / mau sanan hyperonyymi on eläin. Lapsi käyttää yläkäsitettä bau / mau ja laajentaa merkityksen tarkoitteen ulkoisten piirteiden perusteella koskemaan myös koiraa. Hän toimii samoin sanojen a-ha-haa / i-ha-haa, ankka ja pupu kohdalla. Eläinsanoista muodostuva merkityskenttä laajenee lapsen oppiessa uusia sanoja. Merkityskentät ovat myös yhteydessä toisiinsa (Kangasniemi 1997: 67). Eläinsanojen kohdalla merkityskenttä voi muodostua isoista eläimistä tai sorkkaeläimistä (a-ha-haa / i-ha-haa), pienistä eläimistä (ankka, bau / mau, pupu) tai lemmikkieläimistä (bau / mau). Kaikki edellä mainitut kuuluvat kuitenkin myös eläinsanojen merkityskenttään.

Esimerkki 1

L: (osoittaa kirjassa olevaa kissan kuvaa) Mau

V: Niin, siinä on kissa. Mikäs eläin toi on? (osoittaa koiran kuvaa)

L: Mau

Koska lapsi pystyy käyttämään ensisanoja laajemmassa merkityksessä, hän kykenee olemaan enemmän verbaalisessa vuorovaikutuksessa vanhempiensa kanssa, kuin olisi pystynyt, jos sanan merkitys olisi jäänyt pelkän vakiintuneen merkityksen tasolle. Sanojen käyttäminen laajemmassa merkityksessä antaa lapselle tilaisuuksia osallistua keskusteluun sellaisissakin tilanteissa, joissa hän ei olisi pystynyt muuten osallistumaan. Esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhemman keskusteluun tuoma sana olisi ollut liian vaikea lausua, kuten vanhemman näyttäessä parvekkeella olevaa oravaa. Jos lapsella ei ole tiedossa oikeaa sanaa jollekin tietylle asialle tai esineelle, hän valitsee sanavarastostaan mahdollisimman oikean sanan samalta osa-alueelta (Lyytinen 2014: 55).

Esimerkki 2

L: (osoittaa vuorotellen pupu -pehmoleluja) Pupu, pupu, pupu

V: Hienosti! Siinä on pupuja.

Esimerkki 3

V: (osoittaa parvekkeen kaiteella istuvaa oravaa) Katso mitä parvekkeella on!

L: Pupu!

V: Se on orava.

4.3 Interjektiot

Aineistosta tuli esille kaksi interjektiota ba-bai / bai-bai ja he-hei / hei-hei. Lapsi käyttää kyseisiä sanoja samoissa tilanteissa ja toisinaan toistaa molemmat sanat peräkkäin. Lapsi heiluttaa joka kerta sanat sanoessaan. Ba-bai / bai-bai on ainoa vieraskielinen sana, joka tuli aineistosta ilmi. Lapsi on oppinut sen englanninkielisestä lastenpelistä, jossa tehtävän lopuksi sanotaan ”bye bye”. Lapsi on osannut yhdistää sanan merkityksen olevan sama kuin suomenkielisyssä tervehdyksessä ”hei hei”, jonka hän on omaksunut vanhemmiltaan. Sanat ba-bai / bai-bai ja he-hei / hei-hei ovat vahvasti sidottuna elekieleen.

4.4 Muut sanat

Loput aineistosta esille nousseet sanat ovat kenkä, pallo / pavvo ja vauva / vauvva. Lapsi käyttää sanaa kenkä kaikista jalkineista, kuten aikuinenkin. Aikuiset kuitenkin saattavat tarkentaa kengän hyponymiksi saappaan tai korkokengän. Sana vauva / vauvva merkitsee lapselle nukkea tai pientä lasta. Lapsi käyttää yläkäsitettä pallo ja laajentaa merkityksen tarkoitteen ulkoisen muodon perusteella koskemaan myös ulkona näkemäänsä pyöreää jäälohkareta tai soikeaa pääsiäismunaa.

LOPUKSI

Ensisanojen merkitysten tutkimusta tarvitaan lisää. Olisi hyödyllistä saada laajempi otanta ensisanojen merkityksistä, jotta tutkimustuloksia voitaisiin yleistää ja hyödyntää paremmin. Jatkossa kannattaisi tutkia myös esimerkiksi elekielen vaikutusta lapsen puheen kehitykseen ja merkitysten muodostumiseen. Ihmisellä on tapana viestiä sanattomasti samaan aikaan, kun hän puhuu. Ekstraverbaalinen viestintä käsittää ruumiin kielen, etenkin erilaiset ilmeet, eleet, katseet ja asennot. Ensikieltä opettelevalle lapselle tällainen verbaalisen ja ei-verbaalisen viestinnän hyödyntäminen yhdessä on erityisen tärkeää. (Karlsson 2015: 11.) Elekielen yhdistäminen ensisanoihin antaa lapselle laajemmat monipuolisemmat lähtökohdat vuorovaikutukseen, etenkin ennen kuin lapsi osaa muodostaa lauseita. Toisaalta tutkimuksessa voisi kiinnittää huomiota siihen vähentääkö vahva elekielen käyttö sanojen merkitysten laajentamista.

Tutkimusta ensisanojen merkityksistä voisi tehdä myös perheissä, joissa lapsella on sisarusksia. Onko merkitykset laajempia perheissä, joissa on useampia lapsia vai tarkentuuko sanojen merkitys, kun lapsella on enemmän sosiaalisia kontakteja? Lapset saattavat myös herkemmin korjata toistensa puhetta kuin aikuiset, joten tämä saattaa vaikuttaa sanojen merkitysten muodostumiseen.

LÄHTEET

- Eriksson, Päivi & Koistinen, Katri 2014: Monenlainen tapaustutkimus. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus
- Kangasniemi, Heikki 1997: Sana, merkitys, maailma. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab
- Kanto, Laura 2006: Viittomakielisissä perheissä kasvavien kuulevien lasten kielellinen kehitys. Pro gradu -tutkimus. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos, logopedia.
- Karlsson, Fred 2008: Yleinen kielitiede. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Kuiri, Kaija 2012: Johdatus semantiikkaan. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Laakso, Marja-Leena 2014: Esikielellinen vuorovaikutus ja viestintä. - Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen & Ritva Ketonen (toim.), *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. (4. uudistettu painos, s. 22–50). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lyytinen, Paula 2014: Kielenkehityksen varhaisvaiheet. - Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen & Ritva Ketonen (toim.), *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. (4. uudistettu painos, s. 51–71). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemelä, Jenny 2011: Nopeasti kieltä omaksuvan lapsen äänteellinen kehitys. Tapaustutkimus. *Sananjalka*, 53(1), 138–161. <https://doi.org/10.30673/sja.86708>
- Niitemaa, Marja-Leena 2014: Kuinka vieraan kielen sanoja opitaan ja opetetaan. – Teoksessa Outi Veivo, Heini-Marja Järvinen, Marketta Sundman, Marja-Leena Niitemaa, Päivi Pietilä & Pekka Lintunen (toim.), *Kuinka kieltä opitaan: opas vieraan kielen opettajalle ja opiskelijalle*. Helsinki: Gaudeamus
- Pietilä, Päivi & Lintunen, Pekka 2014: Kuinka kieltä opitaan: opas vieraan kielen opettajalle ja opiskelijalle. Helsinki: Gaudeamus
- Savinainen-Makkonen, Tuula & Kunnari, Sari 2015: Puheen, kielen ja kommunikoinnin kehitys lapsuudessa. Teoksessa Olli Aaltonen, Reijo Aulanko, Antti Iivonen, Anu Klippi & Martti Vainio (toim.), *Puhuva ihminen*. (4. uudistettu painos, s. 114–121). Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Tomasello, Michael 2003: *Constructing a language: A usage-based approach to child language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi. Uudistettu laitos.

Vygotsky, Lev Semjonovitš 1982: Ajattelu ja kieli. Käännös Klaus Helkama & Anjakars Koski-Jännes.
Helsinki: Weilin & Göös